

**Одеський національний університет
ім. І.І.Мечникова**

філософський факультет

**Робоча програма
курсу “Філософія марксизму”
для студентів філософського факультету
спеціальність філософія
Підготовлена доцентом кафедри філософії
Природничих факультетів
Кравченком В.А.**

Одеса 2005 р.

1. Мета і задачі дисципліни, її місце у навчальному процесі:

Місце дисципліни у навчальному процесі.

Місце курсу “Філософія марксизму” у навчальному процесі визначається передусім тим, що він має своєю передумовою достатньо розширене коло дисциплін засвоєних студентами, таких як загальна філософія, соціальна філософія, логіка, психологія, історія філософії та інше. У зв’язку з тим дуже важливо з одного боку, не перебільшити світоглядне й методологічне значення марксистської філософії, як це було раніше, з другого боку запобігти нігілістичного ставлення до неї, як це не рідко зустрічається у наши дні, між тим маючи на увазі те, що ідеї діалектики, на яких базується марксизм, органічно пов’язані з пізнавальною й практичною діяльністю людини.

Мета викладання дисципліни

Довести до студентів необхідність творчо-критичного засвоєння основних положень філософії марксизму як філософії суттєвим чином відрізняючися від попередньої філософії у першу чергу своїм діалектико-матеріалістичним поглядом на світ, на людину, на шляхи подолання її відчуження від своєї діяльної сутності, від суспільства, інших людей, на створення її гармонічного розвитку. У той же час слід уяснити і те, що у самої суті марксистської філософії притаманні недоліки, пов’язані з перебільшенням значення матеріально економічних та політичних факторів у регулювання відносин людей.

Задачі вивчення дисципліни

1. Допомогти студентам самостійно й критично розібратися у сильних й слабких місцях філософії марксизму.
2. Визначити особливості вивчення курсу “Філософія марксизму”, у зв’язку з неоднозначним ставленням до неї окремих філософів, філософських шкіл, політичних сил, партій, пам’ятаючи що філософія не застрахована від ідеологічного впливу тих чи інших соціальних сил суспільства і тим самим вона виконує ідеологічну функцію. Інша справа, що ця функція не може бути провідною серед усіх інших функцій філософії.

Студент повинен знати

- сутність важливіших першо джерел творів К.Маркса, Ф.Енгельса, їх найближчих однодумців, учнів, фахівців у справах природно-наукового й суспільного пізнання

- вплив окремих положень марксистської філософії, як позитивний так і негативний на різні сфери життя, у той же час і зворотній вплив науково-пізнавальної й соціальної практики на розвиток філософії марксизму

1.5 Студент повинен вміти

- самостійно розбиратися у складних процесах духовного життя суспільства, особливо враховуючи важливе значення діалектико-матеріалістичної методології у пізнанні різноманітних явищ природи й суспільства
- вміти самостійно працювати з першо джерелами з історії розвитку марксистської філософії
- творчо підходити до сприйняття важливих ідей і теорій немарксистської філософії до визначення можливостей їх творчого використання на підставі марксистської методології

СТРУКТУРА КУРСУ І ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

№ теми	Назви модулів і тем	Всього годин	
		Лекцій	семінари
	Змістовий модуль 1: Формування і виникнення філософії марксизму		
1.	Історичні умови виникнення філософії марксизму	4	
2.	Створення К.Марксом і Ф.Енгельсом основ діалектичного і історичного матеріалізму	2	2
	Змістовий модуль 2: Розвиток К.Марксом і Ф.Енгельсом філософії діалектичного матеріалізму у 50-70 р. Діалектика як метод наукового пізнання у філософії марксизму		
3.	Проблеми діалектики у творах К.Маркса “Капітал” і Ф.Енгельса “Анти-Дюринг”, “Діалектика природи”	4	4
	Усього годин	10	6

Програма курсу

Змістовий модуль 1

Формування і виникнення філософії марксизму

Тема 1. Історичні умови виникнення марксистської філософії.

Особливості соціально-економічного, політичного і духовного розвитку Німеччини і Європи у першій половині ХІХ ст., природно-наукові передумови і теоретичні джерела виникнення марксистської філософії. Юнацькі роки К.Маркса і Ф.Енгельса, формування їх революційно демократичних і філософських поглядів вплив на їх світогляд ідеології младогегельянців Штрауса, Бауера, Штирнера. Розходження Маркса і Енгельса з младогегельянами по питанням оцінки сутності релігії, політики та їх ролі у житті суспільства. Докторська дисертація К.Маркса. Робота К.Маркса у “Рейнській газеті”. Вплив Л.Фейербаха. Критична переоцінка Марксом філософії Гегеля у роботах “Критика гегелівської філософії права”, “До єврейського питання”, “Економічні-філософські рукописи”. Розробка К.Марксом діалектико-матеріалістичної інтерпретації проблеми відчуження.

Вплив младогегельянців на філософський й політичний розвиток світогляду Ф.Енгельса. Критика Ф.Енгельсом філософії Шелінга у статтях “Шелінг і откровення”, “Шелінг філософ во Христі”. Оцінка Енгельсом соціально-філософських поглядів соціалістів-утопістів, їх гідності і недолік.

Тема 2. Створення К.Марксом і Ф.Енгельсом основ діалектичного і історичного матеріалізму.

Критика Марксом і Енгельсом спекулятивного ідеалізму і ідеалістичної діалектики младогегельянців у роботі “Святе сімейство”. Оцінка гуманістичної сутності філософії Фейербаха і її значення для ствердження реалістичного світогляду у поглядах на людину і суспільство. К.Маркс і Ф.Енгельс о співвідношенні матеріального і ідеального, о гносеологічних коренях ідеалізму. Критика Марксом і Енгельсом младогегельянської теорії “героїв і товпи”, про роль заперечності, протиріччя у розвитку суспільства, історичну місію пролетаріату. Переосмислення ролі філософії з точки зору її активності у передубові суспільства. Недоліки старого матеріалізму (“Тези про Фейербаха” К.Маркса).

Значення роботи “Німецька ідеологія” (1846р.) у формуванні соціальної філософії, заснованої на принципах матеріалістичної діалектики. Розробка Марксом і Енгельсом основного категоріального апарату матеріалістичного розуміння історії. Критика Марксом економічної утопії

П.Прудона, її ідеалістичних й метафізичних підстав у роботі “Ніщета філософії” (1847р.)

Змістовий модуль 2.

Діалектика як метод наукового пізнання у філософії

Тема 3. Проблеми діалектики у творах К.Маркса “Капітал”, Ф.Енгельса “Анти-Дюринг”, “Діалектика природи”

Розробка К.Марксом проблем матеріалістичної діалектики на підставі аналізу економічних відношень капіталістичного суспільства середини ХІХ ст. (Капітал т.1, т.2, т.3). Аналіз категорій – якість, кількість, заперечність, сутність, явища, зміст, форма, необхідність, закон, суперечність, абстрактне, конкретне, історичне й логічне і їх значення для пізнання і практики. Розгляд проблеми відчуження у “Капіталі”, “Економічних рукописах 1857-1859рр.”

Розробка Ф.Енгельсом філософії діалектичного матеріалізму стосовно аналізу розвитку природознавства і суспільної практики середини і другої половини ХІХ ст., робота Енгельса “Діалектика природи”. Проблеми о єдності світу, основні форми руху матерії, їх взаємодія, класифікація наук, історичний розвиток природи, походження життя, людини, про взаємозв’язок філософії і науки. Робота Ф.Енгельса “Анти-Дюринг”(1878). Питання діалектики і метафізики. Діалектика – як метод пізнання, о співвідношенні діалектичної і формальної логіки. Основні історичні етапи розвитку діалектики, діалектичне розуміння істини. Історичні умови виникнення метафізики. Якісне відрізнєння марксистської діалектики від гегелівської діалектики. Робота Енгельса “Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії і її значення для усвідомлення історичної ролі філософії Гегеля, Фейєрбаха у виникненні марксистської філософії.

3. Література до курсу

3.1. Основна література

К.Маркс “О дебатах у ландагі до проекту закона про крадіжку лісу” – Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1

К.Маркс “Про свободу друку” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1

К.Маркс “До єврейського питання” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1

К.Маркс “Критика гегелівської філософії права” - Маркс К., Енгельс Ф. тв. 2-е вид. Т-1

К.Маркс “Економічно-філософські рукописи” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-42, с.86-99, 113-127, 128-174

Ф.Енгельс “Написи до критики політичної економії” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1
К.Маркс “Тези про Фейербаха” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-3
К.Маркс, Ф.Енгельс “Св”яте сімейство” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-2, гл.6, п.1
К.Маркс, Ф.Енгельс “Німецька ідеологія” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. у 9т. Т-2, с.19-41
К.Маркс “Ніщета філософії” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-4, с.102-109, 138-149
К.Маркс “До критики політичної економії” - Маркс К., Енгельс Ф.Тв. 2-е вид. Т-13
К.Маркс “Капітал” т.1 - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-23, гл.1., гл.13, с.382-397, гл.24. п.7
К.Маркс “Теорії додаткової вартості” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-26, ч.2, с.176-178
Енгельс Ф. “Анти-Дюринг” – Маркс К., Енгельс Ф., тв. 2 вид, т-20. Вступ. 1 розділ с.13-36, 40-52,59-66,81, 137-138
Ф.Енгельс “Діалектика природи” – Маркс., Енгельс Ф., Тв. 2-е вид., т.20. Стара передумова до “Анти-Дюринга” с. 343-344, 384-386, 391,485, 500-501, 509, 525-527, 537, 585-586, 620, 640, 641

3.2. Додаткова література

Т.І.Ойзерман “Формування філософії марксизму” вид. “Думка”, - М.: 1974
М.І.Лапін “Молодий Маркс” вид. політ. літер. – М.: 1986
Історія марксистської діалектики т.1., вид. “Думка”, - М.: 1971, роз.3.,гл.5,6,7,11
Діалектика матеріального світу. – Л., 1985
Діалектика пізнання. – Л., 1988
Е.В. Ільєнков “Діалектична логіка. Нарис історії і теорії” .- М.: 1984
Сучасні закордонні концепції діалектики – М.: 1988
Маркс, філософія, сучасність. – М.: 1988

4. Плани семінарських занять

СЕМІНАР 1 ТЕМА: “Формування філософії марксизму”

1. Значення докторської дисертації К.Маркса “О різниці між натурфілософією Демокріта та натурфілософією Епікура, його праці у “Рейнської газеті” для критичного переосмислення сутності гегелівської філософії”
2. Значення робіт К.Маркса “До єврейського питання”, “Критика гегелівської філософії права” для визначення активної ролі філософії у аналізі й практичному перетворенні існуючої дійсності.

3. Матеріалістичне розуміння природи і суспільства у “Економічно-філософських рукописах”. Проблема відчуження і її рішення з позицій діалектико-матеріалістичної методології.
4. “Економічно філософські рукописи” та їх інтерпретація у сучасній західній філософії.

СЕМІНАР 2 ТЕМА: Теоретичне обґрунтування К.Марксом та Ф.Енгельсом діалектико-матеріалістичного світогляду у період 1845-1847р.р.

1. Діалектико-матеріалістичне рішення основного питання філософії і критика К.Марксом і Енгельсом спекулятивного ідеалізму та ідеалістичної діалектики младогегелянців з точки зору важливіших питань суспільного життя. (“Св”яте сімейство”, “Німецька ідеологія”)
2. Критика К.Марксом й Ф.Енгельсом філософії Фейєрбаха і її значення для розвитку діалектико-матеріалістичних поглядів на людину і суспільство (К.Маркс “Тези про Фейєрбаха”, “Німецька ідеологія”)
3. Проблеми матеріалістичної діалектики у творі К.Маркса “Ніщета філософії”

СЕМІНАР 3 ТЕМА: Розвиток філософії діалектичного матеріалізму К.Марксом та Ф.Енгельсом у 50-17 рр.

1. Проблеми діалектики у “Капіталі” К.Маркса.
  - діалектичні протиріччя й засоби їх розв’язання
  - заперечення у Маркса і Гегеля
  - діалектика абстрактного й конкретного, історичного і логічного у пізнанні
  - логічна структура категорій, їх побудова
2. Значення праць Ф.Енгельса “Анти-Дюринг”, “Діалектика природи” для розвитку матеріалістичної діалектики як науки
  - критика метафізичного способу мислення
  - діалектика як методологія наукового пізнання і практичної діяльності
  - узагальнення Ф.Енгельсом досягнень природознавства середини ХІХ ст.
  - природа як “пробний камінь діалектики”

Реферати до 1-го семінару:

1. Відчужений труд й приватна власність
2. Про сутність соціально-політичного й духовного відчуження та шляхи їх подолання.

До 2-го семінару:

1. Об'єктивне й суб'єктивне, необхідність і свобода у розвитку суспільства.
2. Критика філософських основ анархізму
До 3-го семінару:
  1. Абстрактне й конкретне у “Капіталі” і критика ідеалістичного й емпіричного їх розуміння.
  2. Проблема антиномії у взаємовідношенні сутності і явища.
  3. Проблема протиріччя, його розв'язання заперечення у “Капіталі”
  4. Ф.Енгельс о співвідношенні діалектичної й формальної логіки

Література до семінарів

Основна література до семінару 1

- К.Маркс “Про дебати у Ландагі відносно проекту закона про крадіжки лісу” – Маркс К., Енгельс Ф., тв. 2-е вид. Т.1.
- К.Маркс “Про свободу друку” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1
- К.Маркс “До єврейського питання”- Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1
- К.Маркс “Критика гегелівської філософії права” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1
- К.Маркс “Економічно-філософські рукописи”- Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-42 с. 86-99, 113-127, 128-174
- Ф.Енгельс “Нариси до критики політичної економії” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-1

Додаткова література

- Т.І.Ойзерман “Формування філософії марксизму” вид. “Думка”, - М.: 1974
- М.І. Лапін “Молодий Маркс”. – вид. політ.літер. – М.: 1986

Основна література до семінару 2

- К.Маркс “Тези про Фейербаха” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-3
- К.Маркс, Ф.Енгельс “Св”яте сімейство” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-2, гл.6, п.1
- К.Маркс, Ф.Енгельс “Німецька ідеологія” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. у 9т. Т-2, с.19-41
- К.Маркс “Ніщета філософії” - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-4, с.102-109, 138-149

Додаткова література

- Т.І.Ойзерман “Формування філософії марксизму” вид. “Думка”, - М.: 1974
- М.І. Лапін “Молодий Маркс”. – вид. політ.літер. – М.: 1986

Основна література до семінару 3

К.Маркс “Капітал” т.1 - Маркс К., Енгельс Ф. Тв. 2-е вид. Т-23, гл.1., гл.13, с.382-397, гл.24. п.7

К.Маркс “Економічні рукописи 1857-1859pp.” – Маркс К., Енгельса Ф. Тв. 2-е вид. т.46. ч.1 Вступ. Метод політичної економії

Ф.Енгельс “Діалектика природи” – Маркс., Енгельс Ф., Тв. 2-е вид., т.20.

Стара передумова до “Анти-Дюринга” с. 343-344, 384-386, 391,485, 500-501, 509, 525-527, 537, 585-586, 620, 640, 641

Енгельс Ф. “Анти-Дюринг” – Маркс К., Енгельс Ф., тв. 2 вид, т-20. Вступ. 1 розділ с.13-36, 40-52,59-66,81, 137-138

Додаткова література

Історія марксистської діалектики т.1., вид. “Думка”, - М.: 1971, роз.3.,гл.5,6,7,11

Діалектика матеріального світу. – Л., 1985

Діалектика пізнання. – Л., 1988

Е.В. Ільєнков “Діалектична логіка. Нарис історії і теорії” .- М.: 1984

“Матеріалістична діалектика” краткий нарис теорії 2 вид. – М.: 1985

“Сучасні закордонні концепції діалектики”. – М.: 1987

Маркс, філософія, сучасність. – М.: 1988

Тестові питання для повторення курсу

1. Як звісно по виразу самого К.Маркса, його філософський розвиток був тісно пов’язан з розвитком його політичних поглядів із його участю у політичному житті. При напису докторської дисертації “Про різницю між натурфілософією Демокріта і натурфілософією Епикура” Маркс знаходився ще під впливом філософії Гегеля, у принципі далекої від реальної політики. Чим же був визван вибір такої теми наукового дослідження, тим більш віддаленої з точки зору часу більше чим на 2 тис.років?

2. К.Маркс вважав, що недоліком філософії Фейєрбаха є те, що він мало уваги звертав на політику. Що ж було “освіжаючого” у філософії Фейєрбаха так сильно вплинувшого на еволюцію філософських поглядів Маркса і Енгельса?

3. К.Маркс вважав, що зв’язок філософії з політикою запорука її (філософії) успішного розвитку. Але політика невідділена від упередженості, пристрастності к тим чи іншим соціальним силам, від суб’єктивізму. І все це може увадити філософію від істинного її призначення. Як же розрішити цю проблему?

4. К.Маркса як філософа, хвилює, уперед усього, людина її емансипація від усіх форм відчуження. І.Фейєрбах виходив із людини, як головного пункту філософії. Що ж їх відрізняє одне від одного?

5. Гегель розробляв активну сторону філософії, виходив з принципу діяльності стосовно людини. Але це притаманне й Марксу. У чому ж їх відмінність стосовно підходу до людини?

6. Нерідко кажуть: Маркс, створюючи свою філософію творчо переробив філософію Гегеля і філософію Фейєрбаха. Але як “переробив”? Яке посереднє звено було використано Марксом при органічному синтезі позитивних сторін філософії Гегеля і філософії Фейєрбаха?

7. У “Капіталі” діалектика виступає як логіка і теорія пізнання. Але й у Гегеля логіка – це і теорія пізнання і діалектика. У чому ж відмінність їх логік?

8. Чи можливо погодитися з поглядом, що створюючи “Капітал”, Маркс відійшов від філософії і що “Капітал”, а у майбутньому і увесь марксизм чисто економічне вчення?

9. Чи можливо погодитися з поглядом, що у марксизмі є два Маркса – “молодий Маркс” і “зрілий Маркс”, що ортодоксальний марксизм не має власної філософії?

Контрольні питання відносно заліку

1. Дисертація К.Маркса і її значення у формуванні діалектичного, революційно-демократичного світогляду на людину, на світ
2. Робота К.Маркса у “Рейнській газеті” і її значення для формування діалектико-матеріалістичного світогляду
3. Про філософську сутність проблем політики, права й держави у роботі К.Маркса “Критика гегельянської філософії права”
4. У чому бачив К.Маркс зв’язок філософії і життя у період формування свого діалектико-матеріалістичного світогляду
5. Яка філософська основа формування пролетарського світогляду К.Маркса і Ф. Енгельса
6. У чому суть впливу філософії Фейєрбаха на формування діалектико-матеріалістичного світогляду К.Маркса
7. Як трактується людина, її сутність у “Економічно-філософських рукописах”
8. Значення категорії “відчужений труд” для розуміння сутності й походження приватної власності
9. Форма відчуженого труда
10. Критика К.Марксом “зрівняльного” комунізму
11. К.Маркс, Ф. Енгельса про сутність відчуження і шляхи його подолання у роботі “Німецька ідеологія”
12. У чому бачив К.Маркс неспроможність філософських основ младогегелянської ідеології
13. Трактова діяльності сутності людини у “Тезах про Фейєрбаха”
14. Відмінність марксистської трактовки діалектичного закону противоріччя від гегелівської “Святе сімейство”, “Німецька ідеологія”, “Ніщета філософії”
15. Трактова відчуження у “Капіталі” К.Маркса
16. К.Маркс про метод дослідження, застосований у “Капіталі”
17. Про сутність якісного аналізу у “Капіталі”
18. Категорії абстрактне й конкретне у “Капіталі”
19. Про рух пізнання від абстрактного до конкретного
20. О співвідношенні історичного й логічного у “Капіталі”
21. Логічна структура системи категорій у “Капіталі”. Проблема “начала” ісходної клітини у пізнанні”
22. Проблеми співвідношення матеріального й ідеального у “Капіталі”
23. Проблеми діалектики у “Анти - Дюрингу” і “Діалектика природи”
24. Ф.Енгельс о співвідношенні діалектичної і формальної логіки
25. Ф.Енгельс про сутність класифікації наук
26. Вчення про матерію і свідомість у роботі Ф.Енгельса “Діалектика природи”

6. Розподіл балів, присвоюванні студентам

Змістові модулі		Усього балів за теми	Усього балів за модулі
Змістовий модуль 1			50
	Тема 1 Тема 2		
Змістовий модуль 2			
	Тема 3		50

7. Методи навчання: лекції з застосуванням елементів проблемного навчання, розв'язуванню творчих завдань виданих студентам для самостійної роботи, тестових питань

8. Методи оцінювання: поточне тестування контрольні роботи, оцінка навчальний проект, підсумковий письмовий тест

9. Методичне забезпечення: конспекти лекцій, першоджерела творів К.Маркса і Ф.Енгельса, методичні розробки до курсу, додаткова література до семінарів

10. Ресурси (нормативна база, джерела інтернет, бібліотеки університету, кабінет філософії на факультеті)

11. Додатки (тестові питання, питання для самоперевірки, підготовки до заліку)